

SOCIAL AND HUMAN SCIENTIFIC

Yiğit, C. & Gürel, S. (2020). "Morgenthau, Tutucu Aktör ve Düzensiz Göç: Türkiye'nin Ortadoğu Stratejisinin Göç Alan Ülke Olmasıyla İlişkisi", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:3 Issue:2 ; pp: 142-155

Anahtar Kelimeler: Düzensiz Göç, Realizm, Hans Morgenthau, İmparatorluk Bilinci. **Keywords:** Irregular Migration, Realism, Hans Morgenthau, Imperial Consciousness.

Makale Türü Araştırma Makalesi

MORGENTHAU, TUTUCU AKTÖR VE DÜZENSİZ GÖÇ: TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU STRATEJİSİNİN GÖÇ ALAN ÜLKE OLMASIYLA İLİŞKİSİ

Morgenthau, Holder Actor and Irregular Migration: Turkey's The Middle East Strategy and Its Relations to Being a Receiving Country

Celil YİĞİT¹

Seda GÜREL²

Geliş Tarihi / Arrived Date
24.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.04.2020

Yayınlanma Tarihi / Published Date
30.04.2020

ÖZ

Uluslararası ilişkiler teorilerinin göç meselesine ilgisiz kalışı, bu alanda büyük bir boşluk doğurmaktadır. Hazırlanan bu çalışma bahsi geçen alana uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde bir giriş niteliği taşımaktadır. Bu çalışma Türkiye'nin son on yılda almış olduğu göçleri teorik ve tarihi perspektiflerden açıklamaya çalışmaktadır. Öncelikle, Türkiye'nin son on yılda almış olduğu göçlerin Realist paradigmadaki Hans Morgenthau'nun tutuculuk kavramı üzerinden açıklanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, Türkiye'nin 2008 yılından itibaren bölgesinde tutucu aktör rolünü üstlendiği ve bu siyasetin bölgedeki zorunlu göç hareketlerinin Türkiye'ye doğru yönelmesini sağladığı iddia edilmektedir. Türkiye'nin tutuculuğuna örnek olarak bölgesindeki krizlere ve bu krizlere karşı izlediği siyasete yer verilecektir. Ardından, Türkiye'nin tarihsel olarak çevresiyle sosyo-kültürel bir bağının olduğundan bahsedilecektir. Bu bağın imparatorluk bilinciyle birleşmesinin Türkiye'nin bölgeyi daha yakından izlemesine ve etkinlik alanını Ortadoğu'ya doğru genişletmesine olanak sağladığı da iddia edilecektir. Sonuç olarak çalışmada, hükümet ideolojileri, lider perspektifleri ve göç alımındaki coğrafi konum gibi faktörler bilimsellik açısından görmezden gelinirken; mesele özgün bir teorik yaklaşımla incelenmeye çalışılmaktadır.

ABSTRACT

The obliviousness of the international relations theories to the field of migration creates a huge gap in this literature. This study has the characteristics of an introduction to this field in the context of international relations theories. In this direction, this study aims to explain the migration flow to Turkey in the last decade in the line with a theoretical and historical perspective. First of all, this study will aim to examine migration flow to Turkey accordingly Hans Morgenthau's holder/balancer concept in Realist paradigm. So, in this research it is claimed that Turkey became a holder actor after 2008 and this holder role changes the route of migration flows to Turkey. In order to test the hypothesis, some examples about Turkish attitudes toward regional crises will be presented. Secondly, this study will mention about Turkey's deep sociocultural bonds with its region. It will also be asserted that when this bond is combined with imperial consciousness of Turkey, it makes Turkey closer to the region and provides an opportunity to expand its area of influence to the Middle East. On the other hand, in this study, factors such as government ideologies, leader perspectives, geographical locations are overlooked and the issue has been tried to be scrutinised in order to be a unique scientific and theoretical approach.

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, celil_y@hotmail.com, İstanbul/TÜRKİYE

² Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, sedagurel9@gmail.com, İstanbul/TÜRKİYE

GİRİŞ

Türkiye göç konusunda neden açık kapı politikası izlemektedir? Çeşitli sebeplerle göç etmek durumunda kalan insanlar, coğrafi koşullar dışında, neden daha çok Türkiye'yi tercih etmektedirler? Bu soruların cevaplarını uluslararası ilişkilerin kuramsal altyapılarında aramak mümkündür. Öyle ki hala devletler uluslararası siyasetin ana aktörleri ve en önemli parçaları olarak görülmektedir. Göç konusu ise uluslararası siyasetin bu ana aktörlerinin önemli meselelerinden biri halindedir. Sadece bugün için değil, Kavimler Göçü de dâhil olmak üzere bilinen bütün büyük göç hareketleri devletlerin siyasetlerine tesir etmiş, ya devletleri dönüştürmüş, ya da devletler bu göç hareketleri neticesinde dış politikalarını değiştirmek zorunda kalmıştır.

Göç konusu sosyal bilimler literatüründe siyaset biliminden eğitim bilimlerine kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Uluslararası ilişkiler çalışmaları, bilhassa güvenlik çalışmaları ise daha çok savaşlar ve istikrar üzerine yoğunlaştığı için göç meselesini de bunların birer semptomu veya sonucu olarak görmektedir (Koser, 2005; Wohlfeld, 2014; Zogata-Kusz, 2012: 6; Faist, 2006: 104). Yine bu güvenlik çalışmalarında göçün milli güvenliğe bir tehdit olarak görülüyor olduğundan ve özellikle de önlenmesi gereken bir durum olduğu kanısının hâkim olduğundan bahsedilmektedir (Betts, 2009: 62; Castles, 2003: 16).

Güvenlik çalışmaları göç meselesinde; genel olarak bölgesel savaşlar, iç savaşlar, ekonomik sorunlar ve istikrarsızlık gibi nedenlere odaklanıp, göçün devletler tarafından bir tehdit olarak görüldüğünden bahsetmektedir (Weiner, 1992). Elinizdeki bu çalışma ise, Türkiye'nin büyük miktarda göç almasında³ kendi rızası ve isteği olduğunu, diğer bir deyişle planlı-programlı bir siyasetin parçası olduğunu ileri sürerek bu durumu Türkiye'nin bölgede üstlendiği rol ile açıklamaya çalışacaktır. Böylelikle bu kuramsal güvenlik çalışmasında göç meselesi, devletler için bir tehdit değil, aksine devletlerin etki alanlarını genişletmek için kullandıkları olumlu bir durum olarak anlatılmaya çalışılacaktır. Aynı şekilde, Türkiye'nin büyük miktarlarda göç almasına rağmen bunu bir güvenlik yahut güvenikleştirme meselesine dönüştürmemiş oluşu⁴ da çalışmanın temellendirileceği özgün teorik perspektife dayandırılacaktır. Bu teorik perspektife göre Türkiye yaklaşık son on yılda bölgesinde tutucu-dengeleyici rolünü üstlenmekte ve Ortadoğu'daki hâlihazırdaki düzeni kendi lehine değiştirmeye çalışan aktörlerin karşısında saf tutmaktadır.

Nitekim çalışma, Türkiye'nin böyle bir dönemde tutuculuk-dengeleyicilik stratejisini analiz etmeyi, bu stratejiyi veya üstlenilen rolü de "Türkiye'nin diğer aktörlere nazaran daha fazla göç almasına sebebiyet verdiği" hipoteziyle test etmeyi ve dolayısıyla yukarıda sıralanan araştırma sorularını cevaplamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışma, tutucu aktör veya tutuculuk kavramlarını temel alarak Türkiye'nin izlediği stratejiyi yahut üstlendiği rolü açıklamaya çalışacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak tutuculuk kavramı üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmede tutuculuğun ne olduğuna ve uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki yerine değinilecektir. İkinci bölümde tutuculuk rolünün Türkiye'ye uygunluğu tartışmaya açılacaktır. Yine aynı bölümde Türkiye'nin tutucu rolü üstlendiği bölgenin sınırları çizilecektir. Üçüncü bölüm Türkiye'nin tutucu rolünü, ilk olarak somut güç unsurlarının kullanıldığı örnekler ve Türkiye'nin dış politikasında izlediği strateji ve üstlendiği rol çerçevesinde gerçekleşen olaylar/krizler çerçevesinde anlatmaya çalışacaktır. Bir diğer alt başlıkta ise Türkiye'nin tutuculuk rolünü tarihinden gelen bir birikim sayesinde üstlendiğini bunu da soyut güç unsurlarıyla ve Türkiye'nin çizdiği imaj çerçevesinde açıklamaya gayret gösterecektir. Aynı bölümün sonunda ise çalışmanın hipotezine vurgu yapılarak Türkiye'nin aldığı yüksek miktardaki göçlerin tutucu rolüyle bir bağlantısının olup olmadığı tartışmaya açılacaktır. Nihayetinde çalışma genel bir değerlendirme ve sonuç kısmıyla bitirilecektir.

³ Türkiye'nin Suriye kaynaklı aldığı göçlerin toplu bir değerlendirmesi için bkzn. (Betts ve diğerleri, 2017: 19-27)

⁴ Burada bahsedilen "Türkiye'nin güvenlik yahut güvenikleştirme meselesine dönüştürmemiş oluşu" iddiası, görece bir bakış açısı çerçevesinde AB ülkelerinin mültecilere karşı izlediği politikayla karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Öte yandan yine Türkiye'nin Suriye'deki Fırat Kalkanı'yla başlattığı operasyonlardan itibaren kendi sınırlarına doğru akın eden göçmenleri daha çok bu operasyonlar neticesinde kontrol ettiği bölgelerde insani güvenlik odaklı koruma altına aldığı gözlemlenmektedir. Detaylı bir çalışma için bkzn. (Aybet ve diğerleri, 2018).

TUTUCULUK ÜZERİNE⁵

Uluslararası siyasetin istikrarını yahut istikrarsızlığını sistemler üzerinden açıklamaya çalışan birçok çalışma mevcuttur⁶. Ancak doğrudan sistem içindeki bir aktörün davranışlarıyla açıklanmasına veya uluslararası siyasetin istikrarı için belirli bir aktörün, yine belirli bir şekilde davranması gerekliliğine ilk olarak Hans Morgenthau'da rastlanmaktadır (1948). Hem Morgenthau'da hem de 1970'lere kadar yapılan birçok çalışmada "sistemin devamı ve sürdürülebilirliği, diğer bir deyişle istikrarı için bir aktörün tutucu rolü üstlenmesi gerektiği" iddiası savunulmaktadır (Sheehan, 1989). Günümüzde de Hegemonik İstikrar Teorisyenleri aynı doğrultuda uluslararası siyasetin 21. yüzyılda istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi için ABD'nin uluslararası siyasetin başat aktörü olarak kalması gerektiğini iddia etmektedir (Ikenberry, 2018). Fakat Morgenthau ve ardılarının, Hegemonik İstikrar Teorisyenlerinden asıl farkı; dengenin kurulması yahut dengenin muhafazasıdır. Diğer bir deyişle, sistem içerisinde tutucu bir aktörün bulunması ve diğerleriyle arada bir denge oluşturması için uluslararası siyasette ikiden fazla aktörün bulunması gerekmektedir.

Tutuculuk kavramı, yukarıda da bahsedildiği üzere, ilk olarak Realist uluslararası ilişkiler teorisinin kurucularından sayılan Morgenthau tarafından kavramlaştırılmıştır (1948: 142). Morgenthau "tutucu", "dengenin tutucusu" veya "dengeleyici"⁷ olarak kavramı kullanmıştır⁸ ve daha çok 16. yüzyıl Venedik'i ve 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın sonuna kadar ki Britanya'nın bu rolü üstlendiğini iddia etmektedir. Ancak 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu da Kıta Avrupa'sında dengenin sağlanması için tutucu rolünü üstlenmek durumunda kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa'nın Habsburg'lara karşı destekleniyor olması da bir tutuculuk örneğidir. Morgenthau için tutuculuk dengenin sağlanması için üstlenilen rolü ifade etmektedir. Burada bu rolü üstlenen aktör için amaç ise sistemin devamı, diğer bir deyişle, revizyonist aktörlerin önüne geçilmesidir.

Tutuculuk, geniş çerçevede düşünüldüğünde bir bakıma dengeleme siyasetinin de bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin büyük bir gücün saldırgan politikaları karşısında önlerinde iki yol bulunmaktadır. Ya onu dengeleyecekler ya da saldırgan devletin peşine takılarak saldırganlıkla elde edilecek olası kazanımlardan pay alacaklardır (Walt, 1987: 147). Peki, devletler genellikle hangi yolu izlemektedir? Kenneth Waltz'a (1979: 126) göre devletler güvenliklerine odaklandıklarından ve mutlak kazanç yerine görece kazanç peşinde koştuklarından dengeleme siyaseti onların politikalarının temelinde yer alacaktır. Randall Schweller (1994) ise bazı devletlerin tabiatları gereği genellikle mutlak kazanç peşinde koştuğunu, dolayısıyla da bir diğer gücün peşine takılmanın devletlerarasında daha sık görülen bir durum olduğunu dile getirmektedir. Fakat birbirine yakın güçlerde olan devletlerarasında izlenen yol genellikle dengeleme üzerine kurulu olmaktadır. Bunun en önemli örneği Soğuk Savaş'ta yaşanmıştır. Birbirine yakın güçteki iki devletten biri diğerinin peşine takılarak daha büyük pay elde etmek yerine karşılıklı dengelemeye gitmiştir. Zira devletler bir müddet sonra sıranın kendilerine geleceğinden endişe duydıklarından söz konusu aktörün önüne geçmeye çalışmaktadır. Öte yandan güçler arasında büyük bir fark olduğunda veya güvenlik riski az olduğu durumlarda ise peşine takılma siyaseti bazı örneklerde görülebilmektedir. ABD'nin 2003'teki Irak müdahalesinde İngiltere'nin ABD'nin yanında yer alması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Çünkü hem ABD ve İngiltere arasında büyük bir güç farkı bulunmaktadır, hem de İngiltere, Irak müdahalesinden sonra ABD tarafından gelebilecek bir tehdide uzaktadır. Dolayısıyla bir taraftan güçler arasındaki mesafenin azlığı⁹, diğer taraftan da güvenlik sorunu hesaba katıldığında Ortadoğu'daki devletlerin birbirlerine karşı

⁵ Bu çalışma, Hans Morgenthau'nun teorisini geliştirdiği Klasik Realizm'in bütün varsayımlarını ve iddialarını temel alan bir makale değildir. Bu çalışma, sadece Morgenthau'dan "tutuculuk" kavramını ödünç almış, yorumlamış ve onun üzerinden çalışmanın nedensellik ağını kurmayı hedeflemiştir. Bu sebeptendir ki Klasik Realizm'in diğer varsayımları ve hipotezleri bu çalışmanın ilgi alanına girmemektedir.

⁶ *Tek kutupluluk* için bkz. (Wohlforth, 1999). *Çift kutupluluk* için bkz. (Waltz, 1964). *Çok kutupluluk* için bkz. (Deutsch & Singer, 1964)

⁷ Çalışmada orijinal diliyle *Holder*, "*Holder of the balance*" veya "*Balancer*" olarak geçmektedir.

⁸ Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında kavram "tutucu" olarak kullanılacaktır.

⁹ Bknz. Tablo 1.

geliştirdikleri temel politikanın peşine takılmaktan ziyade dengeleme olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Tutucu aktörü sistem içerisindeki diğer aktörlerden ayıran materyalist yahut normatif açıdan incelenebilecek özellikleri bulunmaktadır¹⁰. Bunlardan ilk olarak, tutucunun yukarıda da bahsedildiği üzere sistemin devamından yana olması gerekmektedir (Morgenthau, 1948: 143). Sistemin şartlarından en fazla faydalanan aktör kendisi olduğundan sistemin devam etmesini amaçlamalıdır. İkinci olarak, imkânların dağılımı oranında belirli bir sert güç ağırlığına sahip olmalıdır (Morgenthau, 1948: 143). Diğer bir deyişle, sistem içerisindeki diğer aktörlerle mukayese edildiğinde onlarla hemen hemen aynı ya da biraz daha fazla bir güce sahip olmalıdır. Yani sistem içerisindeki bir büyük güç olmalıdır, caydırıcılığı kullanabilmelidir veya onun bulunduğu taraf güç mücadelesinin de sonucunu tayin eden taraf olmalıdır. Üçüncü olarak, 19. yüzyıl Britanya'sının devlet adamı Lord Palmerston'un da dediği gibi: *"Bizlerin (Britanya'nın) kalıcı dostları veya ebedi düşmanları olamaz. Kalıcı ve ebedi olanlar; yalnızca çıkarlarımızdır"* (Heath, 1969: 39). Bu doğrultuda, tutucu aktörün kalıcı bir şekilde olası bir ihtilaftaki taraflardan biri olmamalıdır. Uzun süre bir aktörle düşmanlığını sürdürmemeli ve ihtilafta olan aktörler arasında da uzun süreli taraf tutmamalıdır (Morgenthau, 1948: 143). Böylelikle, sistem içerisinde kamplaşmaya da mahal vermemelidir. Dördüncü olarak, kendisi dışında gelişen ihtilaflarda, çatışmalarda, savaşlarda; yani güç mücadelelerinde, ağırlığını daima görece daha zayıf aktörden yana kullanmalı ve onu desteklemelidir (Morgenthau, 1948: 143). Örneğin, sistem içerisinde A, B ve C aktörlerinin bulunduğunu varsayalım. Aktör A'nın tutucu aktör olduğunu; aktör B'nin, aktör C'den görece daha güçlü olduğunu ve aralarında bir savaşın başladığını farz edelim. Bu durumda tutucu aktör olan A, C'nin yanında yer alarak B'yi dengelemeye çalışacaktır. Çünkü B zamanında dengelenmezse daha fazla güçlenecek ve sıra nihayetinde A'ya gelecektir. Bu duruma en güzel örnek, Britanya'nın 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Çarlık Rusya'sının karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasıdır. Beşinci olarak, dış politikada kararlı adımlar atabilmek için istikrarlı bir iç siyasete sahip olmalıdır¹¹. Bu durum, tutucu aktörün; bir taraftan daha rahat dış politika manevraları yapabilmesini sağlarken, diğer taraftan da kendisini bir cazibe merkezine dönüştürmekte ve uluslararası ilişkilerde de etki alanı içerisinde sözünün dinlenmesine olanak sağlamaktadır. Altıncı ve sonuncusu, kendi ürettiği değerlere, büyük devlet yahut imparatorluk bilincine sahip bir kurumsal yapıya sahip olması, etki alanındaki bölgeyle tarihsel yahut sosyolojik bağları bulunmalı ve bunu diğer aktörlerin kamuoylarına kabul ettirebiliyor olmalıdır.

Devletler amaçları için çeşitli enstrümanlar kullanmaktadır. Bir taraftan askeri ve ekonomik güçleri gibi materyal araçlarla hedeflerine odaklanırken, diğer taraftan da daha soyut ama yine materyal faktörlerden beslenen tarihi sosyolojik ve kültürel değerler gibi enstrümanları devreye koymaktadır. Bir tutucu aktörün temel amacı daha önce de bahsedildiği üzere sistemin devamı ve istikrarın korunmasıdır. Nitekim tutucu aktör de istikrarın korunması için hem materyalist, hem de normatif/soyut enstrümanlarını kullanabilmektedir.

Yukarıda sıralanan tutucu aktör olma özelliklerinin doğal sonucu olarak çalışmanın ana sorunsalıyla da bağlantılı olarak, insan hareketliliklerinin hedef noktası olma ve göç alma durumu karşımıza çıkmaktadır. Peki, sistem içerisinde sergilediği davranışlarla tutuculuk rolüne sahip olan aktörün çok sayıda düzenli/düzensiz göç alıyor olmasıyla nasıl bir bağlantı kurulabilir?

TUTUCULUK VE GÖÇ

İnsanların, ister bireysel, isterse büyük gruplar halinde olsun buldukları yerden başka bir yere doğru hareket etmelerinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunları; ekonomik, siyasi, coğrafi/iklimsel, güvenlik ve toplumsal sebepler olarak temel başlıklar halinde sıralanabilmektedir¹². Bu yüzden yukarıda zikredilen sorunun cevabını vermeye çalışırken de hem materyalist, hem de soyut

¹⁰ Tutucu aktörün özellikleri için tek başına Morgenthau'dan alıntı yapılmamış, tutuculuk kavramı yorumlanarak bazı maddeler ve özellikler eklenmiştir.

¹¹ Materyal güç parametreleri için bkz. (Waltz, 1979: 131)

¹² Detaylı bir çalışma için bkz. (Castles ve diğerleri, 2014).

açıklamalarla desteklemek uygun olacaktır. Ayrıca cevabın daha doyurucu olması açısından Morgenthau'nun tutuculuğu açıklarken kullandığı Britanya örneğini burada da kullanmak mümkündür.

Tutucu aktörün özelliklerinden biri önemli bir miktarda güce sahip olmasıdır. Bu doğrultuda bir aktörün güç ve kapasitesini artırması ve buna bağlı olarak da etkinlik alanını genişletmesi beraberinde göçler için bir çekim merkezi olmasını da getirmektedir. Güç kavramının bir taraftan ekonomik ve ekonomik kalkınma boyutu bulunurken (Carr, 1946: 113-132; Aron, 2003: 12) ve bu durum da yeni iş olanakları oluştururken, diğer taraftan da sınırlar içerisinde istikrarın tesisi ile doğrudan ilintilidir. İnsanlar da büyük çoğunlukla daha rahat edecekleri yerleri tercih edecekleri için daima huzur, refah ve güvenliğin olduğu bölgelere doğru göç etmektedir. Bu sebeptendir ki insanlık tarihi boyunca sözgelimi iki siyasi oluşum arasındaki göçler, daima görece daha büyük güce doğru olmuştur.

Bir diğer özellik olan tutucu aktörün kalıcı dostluklara veya düşmanlıklara sahip olmayışı, diğer halklardaki tutucu aktör algısını da belirlemektedir. Bu doğrultuda tutucunun kendini sevdiremiyor olsa da kendinden nefret de ettirmeyeceği sonucu çıkmaktadır. Bu yaklaşıma Realizmin temel metinlerinden biri olan Niccolo Machiavelli'nin Prens'inde de (1955: 66-67) rastlanmaktadır. Her ne kadar göç sürecinin başında söz konusu eyleme başlayan insanlar tutucunun tebaasından olmasa da, tutucunun nefret edilmiyor oluşu tutucuya doğru göç için önemli bir kıstas olmaktadır. Britanya'ya yönelik olan büyük göçler de 1. Dünya Savaşından önce başlamıştır (Sharma, 2012: 120). Sadece Britanya'nın kolonilerinden değil, Kıta Avrupa'sının her noktasından adaya doğru göçler yaşanmıştır¹³. Ancak 20. yüzyılın başlarında Britanya ne zaman tutuculuk özelliğini yitirmiş ve artık savaşlar ve güç mücadelelerinde taraf olmaya başlamış, Britanya anakarasından görece daha istikrarlı olan imparatorluğun dominyonlarına doğru göçler başlamıştır (Glazebrook, 1934: 437). Ancak göçmenler yine de imparatorlukla bağlarını bir şekilde devam ettirmiştir.

Tutucu aktörün imparatorluk bilinciyle oluşturduğu kurumsal yapı da göç için kendisini cazibe merkezi haline getirmektedir. Aynı şekilde bu imparatorluk bilinci idarenin kolaylaşması için görece bir hoşgörü sistemi oluşturmaktadır. Bulunduğu ülkelerde çeşitli güvenlik sorunlarıyla karşılaşan insanların kitleler halinde göç etmek zorunda kalabildikleri görülmektedir. Böyle bir durumda tutucu aktör genellikle açık kapı politikası izlemektedir. 16. yüzyılda İspanyollardan kaçan Arap ve Yahudilerin Osmanlı tarafından himaye edilmesi, 17. yüzyılda Fransa'dan kaçan Hugenotlar'ın (Protestanlar), yine Fransa'nın yayılmacı politikasından kaçan Ren bölgesindeki Almanların, 19. yüzyılda Ruslardan kaçan Yahudilerin Britanya'ya sığınması İmparatorluk kültürünün ve dolayısıyla izlenen açık kapı politikalarının eserleri şeklinde yorumlanmaktadır.

Yukarıda anlatılanlara ilaveten, 17. yüzyılın sonlarından itibaren Britanya'nın Avrupa'daki diğer aktörlere nazaran daha istikrarlı bir iç siyasete sahip olması, diğer bir deyişle devrimlere, darbelere veya iç savaşlara görece daha dayanıklı olması veya söz konusu tarihten itibaren daha az rastlanıyor olması Britanya'yı göç etmek için bir hedef konumuna dönüştürmüştür. Sonuç olarak hem içeride, hem de dışarıda istikrar peşinde koşan aktör daima bir göç varış noktası haline dönüşmektedir.

Türkiye Tutucu Aktör mü?

Şimdiye kadar kime tutucu aktör deneceği, tutucu aktörün özelliklerinin neler olduğu ve göç hususunda bunun nasıl bir etkisi olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu başlık ise tutuculuğun Türkiye özelinde değerlendirilmesine ayrılmıştır. Elbette Türkiye'nin 18. ve 19. yüzyıllar Britanya'sının o dönemki konumuna benzer bir oranda bir büyük güç olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Lakin Ortadoğu, uluslararası siyasetin bir alt-sistemi¹⁴ olarak düşünülürse, bölge aktörleri arasındaki büyük güçlerden birinin de Türkiye olduğu iddia edebilmektedir.

ABD'nin "üstünlük"(primacy) Grand Stratejisinden, daha ılıman ve kendini daha geri plana atmaya çalışan bir forma doğru değiştirdiğinden bahsedilmektedir. Bunlar farklı şekillerde ifade edilse de

¹³ Elbette bu durumun altında yatan sebeplerden biri de sanayi devriminin yarattığı iş gücü fırsatlarıdır. Ancak daha önce de açıklandığı gibi bir aktörün güçlü oluşu onu cazibe merkezine dönüştürürken, ekonomik kalkınma da bir aktörü güçlü yapan faktörlerden biridir.

¹⁴ Alt-sistemler kavramı ilk olarak Michael Brecher (1963) tarafından uluslararası ilişkiler literatüründe kullanılmaya başlanmıştır.

benzer tabiattaki stratejilerdir. Nitekim Barry Posen'ın *Restraint: Kısıtlama* (2014), Christopher Layne'in *Lock in: Kilitleme* (2018) ve John Ikenberry'nin *Freezing: Dondurma* (2011) diye adlandırdıkları Grand Strateji seçenekleri ABD'nin 2008/2009 yıllarında Irak'taki askeri varlığını büyük miktarda azaltması bölge aktörlerinin daha serbest ve daha saldırgan bir dış politika izlemelerine olanak sağlamıştır. Türkiye'nin bölgesinde daha aktif bir siyaset izlemeye başlaması da bu dönemlere tekabül etmektedir.

Uluslararası siyasette devletler arası güç mukayeseleri yapmak, tek başına ampirik veriler ışığında karşılaştırmalar yapılsa dahi bir hayli zordur. Güç parametreleri arasında hangi parametrenin ne kadar ağırlıkta olacağını belirlemek veya parametreleri oluşturan imkânların alt faktörlerinin çarpanlarına karar vermek gibi, daha yolun en başında engellerle karşılaşmaktadır. Peki Türkiye'nin alt-sistem içerisindeki bir büyük güç olup olmadığını nasıl hesaplanacaktır? Yapılacak hiçbir hesaplama gerçek oranları vermeyecektir. Ancak 1964 yılından itibaren kullanılan ve Singer, Bremer ve Stuckley (1972) tarafından temelleri atılan veri seti aşağı yukarı bir güç sıralaması verecektir. COW (Correlates of War Project) projesi olarak geçen veri setinde hesaplamalar bir ülkenin toplam imkânlar oranının dünya oranına bölünmesi sonucunda elde edilen bir formül üzerinden yapılmaktadır ve ortaya bir CINC skoru¹⁵ çıkmaktadır. Bu skor ile ülkeler kıyaslanabilmektedir.

Formül 1: CINC Skoru Oluşturma Formülü¹⁶

$$oran = \frac{ülke}{dünya}$$

$$CINC = (Toplam nüfus oran + şehirli nüfus oranı + demir ve çelik üretim oranı + enerji tüketim oranı + savunma harcaması oranı + askeri personel oranı) / 6$$

(Singer, Bremen, Stuckey: 25-26).

Veri setlerinin sonuncusu son olarak 2012 yılının verilerini almıştır. Bu sete göre CINC Skorları açısından Ortadoğu'da beş büyük güç bulunmaktadır. Tablo 1.'de de gösterildiği üzere Türkiye Ortadoğu'daki başı çeken büyük güçlerdendir. Bunun yanı sıra uluslararası baskılar ve ekonomik ambargolar hesaba katılırsa İran sıralamada biraz daha geriye düşebileceği görülmektedir. Öte yandan askeri harcamalar ve modern savunma sistemleri hesaba katılırsa da İsrail ve Mısır'ın bir miktar daha ileriye yükselebileceği anlaşılmaktadır. Böylelikle bu sıralanan beş aktörün de güç mukayesesinde birbirlerine yakın güçte aktörler olduğunu söylemek yerinde gözükmemektedir.

Tablo 1. Ortadoğu'daki Aktörlerin CINC Skorları¹⁷

ÜLKE	CINC Skoru
İRAN	0,0157625
TÜRKİYE	0,0152386
SUUDİ ARABİSTAN	0,0137426
MISIR	0,0098926
İSRAİL	0,0042498

¹⁵ Composite index of national capability: milli imkânların birleşik endeksi.

¹⁶ Formülün tartışılacak çok noktası vardır. Örneğin askeri personel sayısı günümüz savunma stratejilerinde, caydırıcılıkta veya dengelemede 20. yüzyılın ilk yarısına nazaran daha az etkili olduğu düşünülebilir. Ancak elimizdeki en geçerli niceliksel araştırma bu olduğunun hakkını teslim etmek lazım.

¹⁷ Verilerin alındığı yer: (Correlates of War Project, 2012).

Ortadoğu'daki güç dağılımı doğrultusunda Türkiye'nin tutucu aktör olmak için sahip olması gereken ilk özelliği yerine getirdiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Bundan sonraki alt başlıklarda tutuculuğun diğer özelliklerinin Türkiye'ye uygunluğu tartışmaya açılacaktır. Bu minvalde ana başlık iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlık Türkiye'nin eylemlerine örnekler verilerek ampirik analizine ayrılacaktır. Daha önce tutucu aktörün etkinlik alanı içerisinde dengeyi sağlamak için adımlar attığı ve böylelikle istikrarı sağlamaya çalıştığı dile getirilmiştir. Bu bölümde Türkiye'nin somut güç unsurlarını kullanarak çeşitli manevralarla tutucu aktör rolünü üstlendiği açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci alt başlık ise daha çok normatif faktörlerle meseleyi açıklamaya çalışacaktır. Osmanlı Devletinden bu yana oluşan devlet kimliği, imparatorluk kültürü gibi değerler tarihsel bir bakış açısıyla incelenecektir. Her iki alt başlık da sık sık göç mevzuna referans verecek ve Türkiye'nin aldığı göçleri tutucu rolüyle açıklamaya çalışacaktır.

Türkiye'nin Etkinlik Alanı

Etkinlik alanını genişletmek isteyen aktörlerin genellikle olmak istedikleri gibi görünmek istedikleri dikkat çekmektedir. Diğer bir deyişle büyük devlet refleksleriyle hareket etmekteledir. Bu doğrultuda tarihinde büyük bir devlet olmayı tatbik etmiş Türkiye de Osmanlı tarih mirasını dış politikasının önemli sütunlarından biri haline getirmiştir (Hoffmann: 2019).

2000'ler öncesinde Balkanlardan gelen yüz binlerce göçmenin yanı sıra Türkiye Mısır'dan Doğu Türkistan'a ve Ukrayna'dan Gürcistan'a kadar ki geniş bir coğrafyadan göçler kabul etmektedir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, Türkiye'nin toplu halde göç aldığı bölgelere bakarak Türkiye'nin etkinlik alanının sınırlarını çizmek mümkündür. Fakat burada önemli bir kıstas daha bulunmaktadır. Tek başına göç alması yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda nüfuz edebileceği coğrafyalardan, diğer bir deyişle kapasitesine ve imkânları oranında güç projeksiyonunu yansıtabileceği bölgelerden göç alması gerekmektedir ki bu coğrafyaları Türkiye'nin etkinlik alanına dâhil edebilelim. Bu nedenle Ortadoğu, Karadeniz havzası, Doğu Akdeniz ve Balkanların bir kısmı Türkiye'nin etkinlik alanının içerisinde yer alabilirken, Doğu Türkistan, Güney Doğu Asya gibi görece uzak ve Türkiye'den imkânların dağılımı oranında yine görece daha büyük aktörlerin etkinliğindeki bölgeler yer almamaktadır.

Bu minvalde, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada devletler ile onların halkları arasında bir kriz yaşandığında daima o devletlerin toplumlarından yana olduğu görülebilmektedir. Fakat söz konusu uzak coğrafyalar olduğunda Türk dış politikasının hükümetler veya rejimler lehinde bir siyaset izlediği görülebilmektedir. En bariz örneği de Latin Amerika'da toplumsal krizler olmasına rağmen Türkiye'nin rejimlerle iyi geçiniyor olmasıdır.

Tutuculuğun Somut Örnekleri

Tutucu aktörün sistemden en fazla yararlanan aktör olduğu dile getirilmiştir. Çünkü sistem devam ettiği müddetçe, diğer bir deyişle istikrar ve denge muhafaza edildiği müddetçe tutucu aktör güç ve kapasite inşasına devam edebilecektir. Aksi takdirdeki istikrarsızlıklarda gücünü ve enerjisini harcayacaktır. Bu yüzden mümkün mertebeye istikrarı korumak ve diğer aktörlerin daha fazla güçlenmesini ve etkinlik alanlarını artırmalarını önlemek için dış politikada bazı manevralar yaptıkları görülmektedir. Diğer taraftan da tutucu aktör kendi dinamikleriyle gelişen istikrarsızlık bölgelerinde ise etkinlik alanını genişletecek ve diğer aktörlerle bir yarış içerisine girecektir.

Bu çalışmada Türkiye'nin tutucu bir aktör olmaya başlaması 2000'li yıllardan itibaren, gücünü ve kapasitesini hızlı bir ivmeyle artırdığı dönemden itibaren alınmaktadır. Özellikle 2008 ve sonrasında Türkiye'nin bölgesinde daha aktif bir siyaset izlediğini gözlemlenmektedir. Türkiye'nin tutuculuğunu da bu minvalde şu üç örnekle açıklamak mümkün gözükmektedir. Bunlar; İsrail ile ilişkilerin bozulması, Suriye iç savaşına müdahil olunması ve Suudi Arabistan-Katar gerginliğinde Katar'ın yanında yer alınmasıdır.

21. yüzyılda Türkiye'nin Ortadoğu'daki dış politika manevraları iki zaman dilimine ayrılacak olursa bunlar 2003-2008 arası ile 2008 ve sonrasıdır. 2003 yılı ABD'nin Irak müdahalesine başladığı yıl, 2008 ise ABD'nin Irak'tan çekilme kararını verdiği yıldır. Irak'ın ABD eliyle güçten düşürülmesi hem Türkiye, hem de İsrail açısından önemli bir gelişmedir. Her iki aktöre de askeri açıdan tehdit olabilecek bir üçüncü aktör, artık sistem içerisinde etkili aktörlerden biri değildir.

Türkiye 2003-2008 yılları arasında ekonomik krizlerin yarattığı yaralarını sarmakta ve iç politikadaki siyasi istikrarı sağlamaktaydı. Ayrıca hükümet hem içeride hem de dışarıda meşruiyet arayışındaydı ve yine içeride terör örgütleriyle mücadelesine devam etmekteydi. Türkiye'ye nazaran İsrail'in dış politikada saldırgan olabilme açısından eli daha rahattı. Çünkü İsrail'in tek önemli sorunu Filistin meselesiydi ve Türkiye'ye nazaran iç politikada daha istikrarlı bir gidişata sahipti. ABD'nin Irak işgali bu doğrultuda İsrail için bir fırsat olmuştu ve istikrarsız bölgelere doğru kendi etkinlik alanını genişletti (Yılmaz, 2010: 19-20).

İsrail'in bölgede saldırganlaşması ve güçlenmesi karşısında Türkiye, ABD'nin de Irak'tan çekilme kararını fırsat bilerek İsrail'i dengelemek için adımlar attı. Suriye ile ikili ilişkiler tarihte olmadığı bir seviyeye getirildi; İran'ın nükleer meselesi için Brezilya ile ortaklaşa bir anlaşma metni hazırlandı; kamuoyunda Davos Krizi olarak geçen kriz yaşandı ve Türkiye alenen İsrail'e cephe aldı (Tür, 2012: 62); Mavi Marmara Krizi vuku buldu ve Türkiye'nin meseleyi uluslararasılaştırarak elini kuvvetlendirmeye çalıştığı görüldü.

Suriye iç savaşında dört önemli aktör sahada belirleyici rolü üstlenmiştir. Suriye'de; Türkiye, İran, Rusya ve ABD açısından her birinin de amaçları veya beklentileri farklıdır. Ancak ABD'nin varlığı diğer üç aktörü birleştirmiştir. ABD Suriye'de istikrarsızlığın devamı yönünde politikalar geliştirirken, Rusya, Türkiye ve İran bölgeyi kendi ajandaları doğrultusunda istikrarlaştırma gayreti içine girmiştir. Çünkü savaş ve çatışma uzadıkça bölgedeki bütün aktörler enerji ve güç kaybetmekte ve bu durum devletler için dahi sürdürülemez bir hal almaktadır. Böyle bir durumda devletlerin daha fazla enerji kaybetmemek adına sahadaki güncel durumu dondurmak için diplomatik girişimlerde buldukları görülmektedir. Astana sürecinde; Türkiye, Rusya ve İran'ın İdlib konusundaki mutabakatları da bunun göstergesidir.

ABD'nin Irak'tan önemli miktarda güç çekmesi bölgedeki birçok aktörü daha da saldırganlaştırmıştır. İran da bu dönemde saldırgan bir dış politika izleyen önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Arap Baharı sonrasında İran; Suriye, Lübnan ve Yemen'de etkinlik alanını artırmaya çalışmıştır. Özellikle Suriye'deki iç savaşın başlaması da bölgede mezhepsel politikaları etkinlik alanını artırmak için bir araç olarak kullanan İran açısından önemli bir fırsat sunmuştur (Vakıl, 2018). Suriye rejimiyle mezhepsel bağ kurarak bölgede aktif bir şekilde iç savaşa dâhil olmuştur.

Rusya, Soğuk Savaştan bu yana Rus yakın çevresi dışında¹⁸ bir bölgede kazanımlar elde etmiştir. Ancak Rusya için asıl hedef Suriye'nin Akdeniz kıyı kesimi olduğu düşünülmektedir (Ghoble, 2017). Suriye iç savaşındaki genel tutumu da iç savaşın bir an önce bitirilmesi ve Suriye'de daha fazla güç ve enerji sarf etmemek üzerine kuruludur. Suriye rejimine destek vermesinin altında yatan asıl sebebin de bu olduğunu düşünmek mümkün gözükmemektedir.

Türkiye ise Suriye'de sahada aktif bir şekilde yer alarak söz konusu aktörlerin hiçbirinin gereğinden fazla etkinlik alanını genişletmesine müsaade etmeme üzerine bir plan ortaya koymuştur. Türkiye'nin Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarları Harekâtları terör örgütlerini (İŞİD ve PKK/PYD) sınırlarından uzaklaştırma amacıyla gerçekleştirildiği resmi makamlarca defalarca dile getirilmiştir. Görünürde güvenlik gerekçesiyle ve hedefiyle gerçekleştirilen harekâtlar Suriye'nin geleceğinin kısa vadede çözüme ulaştırılamayacağı varsayımıyla sahadada aktif bir şekilde var olmaya ve etkinlik alanını genişletme stratejisine dönüşmüştür. Türkiye'nin hem diplomatik yollarla, hem de askeri manada sahadaki varlığı diğer üç aktörün de dengelenmesini sağlamıştır. Kısaca Türkiye, sahadada hiçbir aktörün tek başına egemenlik kurmasına müsaade etmeme üzerine bir strateji geliştirmiş ve statükoyu kendi değiştirmedeği müddetçe muhafaza etmeyi amaçlamıştır.

Bölgedeki bir başka saldırgan aktör de Suudi Arabistan Krallığıdır. Arap Baharıyla beraber bölgedeki istikrarsızlığı kendi lehine çevirmeye çalışan Suudi Arabistan, kendi ideolojisini de bir araç olarak kullanarak etkinlik alanını genişletmeye çalışmıştır (Erboğa, 2016). Son olarak Katar kriziyle de bu genişletmeye çalıştığı etkinlik alanını tüm Ortadoğu'ya yaymaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Tutuculuğun Türkiye açısından en bariz örneği de tam da bu noktada ortaya çıkmakta ve Türkiye'nin

¹⁸ Kırım'ın ilhaki.

Suudi Arabistan'la kriz yaşayan Katar'ın yanında yer almıştır. Katar ve Suudi Arabistan mukayese edildiğinde Suudi Arabistan'ın daha güçlü olduğu açıktır.

Suudi Arabistan'ın bölgede ABD'ye paralel politikalar izlemeye çalıştığı ve İsrail'le yakın ilişkiler kurmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bunun ardındaki temel sebeplerden birincisi kendi güvenliğini sağlamak olmuştur. Arap Baharıyla başlayan halk hareketlerinin Suudi Arabistan'a da sıçraması ihtimal dâhilindedir. Ancak bu ilişkilerin getirdiği bir sonuç vardır ki o da Suudi Arabistan'ın daha önce görülmemiş düzeyde saldırganlaştığıdır. Suudi Arabistan bir taraftan Yemen'de etkinlik alanını genişletmeye çalışırken diğer taraftan da Arap coğrafyasında kendine aykırı olabilecek her türlü sesi kesmek istemektedir. Katar'ın görece Suud çizgisinden bağımsız hareket etmesi de Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiş ve Katar teröre destek vermek, İran'a yardım etmek gibi çeşitli sebeplerle köşeye sıkıştırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye krizin ilk anlarında diplomatik yollarla arabuluculuk yapmaya çalışsa da sonuç vermeyeceğini anlar anlamaz Katar'ın yanında yer almaya başlamıştır. 2014 yılında anlaşması yapılan ve 2015'de fizibilite çalışmalarının yapıldığı Katar'daki Türk üssüne, krizin hemen ardından meclis kararıyla birliklerin sevk edilmesi emri verilmiştir. Son zamanlarda Katar ve Suudi Arabistan arasındaki buzların erimesinde de (Rakipoğlu, 2019) Türkiye'nin bu rolünün olduğunu düşünmek mümkün gözükmektedir.

Elbette Türkiye'nin saldırgan aktörler karşısında kendisinin de benzer bir stratejiyle karşılık veriyor olması diğer aktörleri de harekete geçirmektedir. Bugün Ortadoğu'nun diğer önemli aktörleri olan Mısır, İsrail ve Suudi Arabistan kendi ajandalarını hayata geçirmek için ortak bir siyasi paydada buluşmaktadır. Dengeleme siyaseti tek taraflı olmayacağı için bu sıralanan aktörler de Türkiye'nin karşısında yer alarak Türkiye'yi dengelemeye çalışmaktadırlar.

Tutuculuğun Soyut Örnekleri

Her ne kadar güç kavramının soyut bileşenlerinden bahsedileceği zaman sıklıkla Joseph Nye'a (1990) ve onun *yumuşak güç* kavramına atıf yapılması gerektiği düşünülse de, kuramsal açıdan gücün soyut taraflarından bahseden ilk çalışmalardan biri Morgenthau'ya aittir. Morgenthau güç kavramını genellikle; insanların, diğer insanların fikir ve davranışlarını etkileme gücü olarak kullanmaktadır (1948: 13). Haliyle psikolojik bir tarafı da olan bu güç tanımlamasında, gücün sahaya yansıdığı noktaları tek başına materyalist açıdan incelemek de yetersiz gelecektir.

Sınırları belirli bir dönemi incelerken zamanın çok katmanlı bir yapısı olduğunu akılda tutmak gerekmektedir. Türkiye'nin özellikle 2008 sonrasında üstlendiği iddia ettiğimiz tutucu rolünü, tarihsel arka plandan ve dönemsel olarak yükselen değerlerden bağımsız düşünmek mümkün gözükmemektedir. Bu son bölümde tutuculuğun soyut kanıtları iki alt başlık altında aranmaktadır. İlk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun¹⁹ kurumsal ve toplumsal yapısından devralınan ve dönüştürülen değerlerin Türkiye'nin hafızasında edindiği yer incelenmektedir (Iggers, 1997: 1-20). İkinci olarak, Türkiye'nin inşa ettiği değerler yüklü sosyal kimliğin, etki alanını genişletmeyi amaçladığı coğrafyalardaki yansımaları çeşitli örnekler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Dönemsel olarak yükselen değerlere sahip çıkılmasının ardında yatan yüzlerce yıllık deneyime dikkat çekilmektedir.

İmparatorluk Bilinci

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine has bir iskân anlayışına sahip olduğu bilinmektedir. Bu anlayış dönemsel ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmektedir. Kuruluş ve genişleme dönemi²⁰ izlenen iskân politikaları yeni ve eski alanlardaki nüfusun yerel beylere bağlılığını azaltmaya ve iktidarı güçlendirmeye yöneliktir (Dündar, 2015: 40-45). Duraklama ve gerileme dönemi²¹ izlenen iskân

¹⁹ İmparatorluk terimiyle Osmanlı'nın bir cazibe merkezi, kültür mıknaatısı olması gibi olumlu yanlarına dikkat çekilmektedir.

²⁰ Osmanlı'nın İslam'daki gaza inancı çerçevesinde Hristiyan nüfusun yaşadığı Batıya yöneldiği bilinmektedir. Anadolu'daki Müslüman nüfusun, yeni fethedilen yerlerdeki gayrimüslim nüfusla düzenli ve sistematik bir şekilde yer değiştirmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde dinsel, dilsel, kültürel olarak farklılık arz eden toplumlar tek bir kimlik altında toplanmaktadır.

²¹ Muhacirlerin bir kısmı sınırlarda belirlenen tampon bölgelere yerleştirilmektedir. Böylece hem sınır güvenliği artırılmaktadır hem de kaybedilen toprakların yeniden kazanılması durumunda geri dönüş kolaylığı sağlanması amaçlanmaktadır. Diğer kısmı ise, Balkanlar'a ve Anadolu'ya yerleştirilmektedir.

politikaları ise yenilgilerle birlikte kaybedilen topraklardaki nüfusun Anadolu'ya doğru seyretmeye başlayan göçlerini kapsamaktadır (Dündar, 2015: 45-56). Göç politikaları devletin bekası için stratejik önem arz etmektedir. Bu durumu çeşitli örnekler üzerinden açıklamak yararlı olacaktır.

Nüfusun sayısal çoğunluğunun devletin zenginliğiyle eş değer tutulduğu dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel menşeli Müslüman ya da gayrimüslim göçlerine karşı açık kapı politikası uyguladığı görülmektedir (Akgündüz, 1999, s.145). Örneğin Avrupa'da Hristiyan olmayanlara karşı dışlayıcı politikaların uygulandığı bir dönem olan 1492'de İspanya'yı terk etmek zorunda kalan yaklaşık 200.000 Yahudi'yi kendi topraklarına kabul etmiştir (Collings, 1993: 25-43). Yahudilerin bu tercihi imparatorluk topraklarında ırksal dışlayıcılık bulunmaması ve yükselmek için Türk soyundan gelme şartının aranmaması etkili olmuştur (Lewis, 2018: 8).

18. yüzyılın sonlarında Rus Çarı büyük Petro'nun reformları karşısında yüzlerce Rus'un Osmanlı'ya sığındığı ve Dobruca'ya yerleştirildiği; Dobruca toprağı kaybedildiğinde ise, bu kez Anadolu'ya sevk edildikleri görülmektedir (Akgündüz, 1999: 147); (Karpas, 1985: 64). Takiben 19. yüzyılın ortalarında yaklaşık 10.000 Bulgar'ın eski tebaa olma sıfatıyla eski topraklarına geri dönmeyi talep ettikleri ve Osmanlı tarafından buna izin verildiği anlaşılmaktadır (Karpas, 1985: 64-65).

1848 yılında Polonya ve Macaristan devrimlerinin liderleri ya da sempatanlarının devrimin yenilgiye uğramasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'na sığındıkları bilinmektedir (Karpas, 1985: 67). Sultan Abdülmecid'in bizzat kendisi tarafından kendilerinin ve ailelerinin hayatları güvence altına alınmıştır. Avrupa'dan teslim edilmesi yönünde gelen talepler reddedilmiştir. Bahsi geçen sığınmacıların bir kısmının din değiştirip Müslüman olarak, diğer kısmının ise, dini kimliklerini koruyarak Osmanlı himayesine girdikleri bilinmektedir (Akgündüz, 1999: 148; Ortaylı, 2005: 59).

1 Ocak 1857'de yabancı göçünü teşvik eden bir düzenleme dikkat çekmektedir. Meclis-i Tanzimat kararına göre, Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen Avrupalılara izin verilmesi, kişilerin vatandaşlığa kabulü ve iskânlarının bedelsiz olarak devlet tarafından sağlanması söz konusudur (Dündar, 2015: 49-50). Avrupa gazeteleri vasıtasıyla yapılan göç çağrısının Prusya, Fransa, Sardunya ve Avustralya'da karşılık bulduğu ve 1858/1859 yıllarında konsolosluklara çok sayıda başvuru yapıldığı bilinmektedir. Gülsoy'un ifadesiyle, hasta adam olarak anılmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalılar için hala sığınılacak bir ülke olarak görülmektedir²² (Dündar, 2015: 50-51; Gülsoy, 1996: 45). Topkapı Sarayı'nın girişinde bulunan "*Ya Valiyete Külli Mazlum*" (*Tüm Mazlumların Sığınağı*) ifadesi de bu kanıyı desteklemektedir.

Son olarak Osmanlı-Rus Savaşları ve milliyetçi akımların Balkanlar üzerinde yarattığı etkiye ayrı bir başlık açmak gerekmektedir. 1783/1784 yıllarında Kırım'ın bir kısmının Rusya tarafından ilhak edilmesiyle gelen yaklaşık 80.000 Kırım Tatarını göçe sevk ettiği görülmektedir. 1850'li yılların ortasından itibaren sayılarının giderek arttığı bilinmektedir. Karpas, 1783-1922 yılları arasında gelen Tatar göçmen sayısının yaklaşık 1.800.000'i bulunduğunu tahmin etmektedir. Bir kısmı Anadolu'ya, çoğunluğu Balkanlar'a yerleştirilmiştir (Karpas, 1985: 65-70). Öte yandan Kafkasya'daki Müslümanlar da benzer şekilde uzun süre dirense de 1860'lı yılların başında geniş ölçekli bir Çerkez göçü gerçekleşmiştir²³. Bu göçlerin Çeçen ve Dağıstanlıları da kapsayacak şekilde giderek arttığı, 1881-1914 yılları arasında yaklaşık 500.000 kişinin daha geldiği ifade edilmektedir (Karpas, 1985: 68-69). Muhacir sayısı arttıkça yerel düzenlemelerin yetersiz kaldığı ve merkezi düzenlemeler gerektiği anlaşılmıştır. Kimin hangi bölgeye, hangi koşullarda sevk edileceği, hane başına ne kadar arazi dağıtımı yapılacağı gibi hususlar hakkında çalışacak özel komisyonlar kurulmuştur (Dündar, 2015: 48-49). Nihayetinde zaman içerisinde geliştirilen göç ve iskân konusundaki çok yönlü kabiliyetin Türkiye'nin ve *diğerlerinin* toplumsal hafızasında iz bırakması kaçınılmazdır.

²² II. Abdülhamid dönemine kadar Hristiyan ya da Yahudi ayrımı yapılmaksızın yabancıların Osmanlı topraklarına yerleşmelerine izin verilmiştir. II. Abdülhamid döneminde devlet aleyhine çalıştıkları ve misyonerlik faaliyetleri yürüttükleri gerekçesiyle kabulleri durdurulmuştur.

²³ 1860-1880 yılları arasında gelen nüfusun sayısı hakkında literatürde muhtelif ifadeler bulunmaktadır. Ayrıca Kafkasya'dan gelen grubun içinde Abazaların olduğu da bilinmektedir.

Yükselen Değerler

Tarih, coğrafya, nüfus ve kültür gibi değerler, devlet politikalarının ve kimliklerinin oluşumu sürecinde etkili olan unsurlar arasında yer almaktadır. Türkiye, sabit değerlerinden biri olan Osmanlı tarih mirasının üzerine dönemsel olarak yükselen değerleri ekleyerek dış politikasını yönlendirmektedir. Kısaca *hem bizden hem öteki* şeklinde ifade edilebilecek bu imaj Türkiye'nin etki havzasını genişletmektedir. Osmanlı dönemindeki kadar olmasa da Anadolu'ya göçün devam etmesini bu yaklaşım üzerinden okumak mümkündür.

Milli kimliğin uzantısı haline gelen coğrafi bölgelerdeki sorunlar Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politikasında belirleyici bir faktördür (Okur, 2018: 112-115). Bu bağlamda farklı bölgelerdeki ortak tarihi birikimin, Türkiye'de farklı dönemlerde kitlesel akınlara yol açmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında eski Osmanlı bakiyesi topraklardan dönemin şartları neticesinde gerçekleşen zorunlu ya da gönüllü göçlere şahitlik edilmektedir. Sayılarla ifade etmek gerekirse: Balkanlar'dan 1923 ile 1945 yılları arasında yaklaşık 800 bin kişinin göç ettiği dile getirilmektedir. Yine 1989'da Todor Jivkov yönetimindeki Bulgaristan'dan kaçan yaklaşık 350 bin kişi Türkiye'ye sığınmıştır. Balkanlar dışında özellikle Müslüman ya da Türk dil grubuna bağlı devletlerden göçler gelmiştir. 1950'li yılların başında Çin tarafından ilhak edilen Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nden göçler yaşanmıştır. 1980'li yılların başında birçoğu Türk kökenli Afgan savaştan kaçarak Türkiye'ye yerleşmiştir. Türkiye'ye gelen kitlesel göçlerin bir başka kaynağı Ortadoğu bölgesidir. 1979 İran İslam Devrimini takiben yaklaşık 1 milyon kişi göç etmiştir. Irak'tan 1998 yılında Halepçe katliamı nedeniyle 51 bin, 1991 yılında Körfez savaşı nedeniyle 467 bin kişi gelmiştir. 2011 yılından bugüne ise, Suriyelilerin Türkiye'ye geniş kitleler halinde sığındığı bilinmektedir (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Yukarıda bahsi geçen örneklerden anlaşılacağı üzere Türkiye'nin hayli geniş bir göç havzası ve geçmişi vardır. Bu durumda kendi reflekslerini geliştirmesi de kaçınılmazdır. Özellikle 2000'li yıllarda güvenlik kavramı fiziksel faktörlerin yanı sıra kimlik, değer ve kültür gibi sosyal değerleri de kapsayacak şekilde genişletilerek yorumlanmaktadır. Türkiye'nin göç dâhil kendi meselelerine bu mercekten bakmaya başlaması kamu diplomasisinin dış politikadaki yerini artırmıştır. Türkiye, istikrarlı bir kolektif kimliğe ulaşmak için dil ile belleğin dönüştürücü gücünden faydalanmaktadır (Okur, 2018: 64). Çoğunluğu Müslüman bir ülke olarak inşa ettiği Batılı liberal, demokratik, özgürlükçü ve laik kimliğin; kültürel yakınlıkla birleşmesiyle göç için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Bir dünya kenti olarak görülen İstanbul çeşitli sanatçıların eserlerine ev sahipliği yapmakta; filmlerinde mekân olarak kullanılmaktadır. Halklar arası yakınlık, vize kolaylığı ve maliyetin düşüklüğü gibi politikalarla birleşince tercihler de bunlardan etkilenmektedir. Kültürel diplomasi bir aracı olarak Türk dizilerinin ve filmlerinin kullanılmaya başlanması da bu etkiyi artırmaktadır (Vhutto, 2019). Yanı sıra dış politikanın "Türkiye'nin her zaman ihtiyacı olanın yanında olduğu" imajı doğrultusunda oluşturulduğu; Davos'taki ani çıkışlar düşünüldüğünde lider faktörünün de ülke imajı üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Toparlayacak olursak mazlumların yanında yer almak Türkiye'nin Osmanlı'dan bu yana gelen söylemidir. Mısır'la olan ilişkileri bozmak pahasına darbeye iktidara gelenlerin karşısında yer almıştır. Suriye rejimi ile 2000'lerin başında tarihte görülmemiş seviyelere ulaşan yakınlığı bozmak pahasına baskı ve zulme uğrayan Suriye halkının yanında yer almıştır. İsrail ile ilişkileri dondurup Filistin direnişinin bayraktarlığına soyunmuştur. Irak'tan, Afganistan'dan, Pakistan'dan, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinden çeşitli sebeplerle ayrılmak zorunda kalan insanlara hep kapısını açık bırakmıştır. Anadolu toprakları son iki yüz yıldır yaklaşık 6 milyona yakın göçmene ev sahipliği yapmıştır²⁴. Bu kişilerin yaklaşık yarısının istihdamı bizzat devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye, devletlerle bir krize girse dahi söz konusu devletlerin halklarına karşı daima ılıman yaklaşmış ve onların kalplerini kazanmaya çalışmıştır. Sahip olduğu imparatorluk bilinci ve benimsediği yeni yükselen değerler bunu gerektirmiştir. Kısaca kamu diplomasisini etkili bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu sebepten Türkiye daima bölge halklarınca sığınılacak bir liman olarak görülmüştür.

²⁴ Anadolu toprakları derken bugünkü Türkiye sınırları kastedilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada bir ön kabul olarak Türkiye'nin çok sayıda göç aldığına sıklıkla vurgu yapılmıştır. Ancak bu ön kabul ampirik verilerle desteklenmemektedir. Çeşitli tablolar ve grafiklerin olmayışı çalışmanın bir eksikliği olarak kabul edilmektedir. Ama yine de çok sayıda ampirik verinin çalışmayı ana ekseninden çıkaracağı hesaba katılmış ve bu çalışmanın ileride yapılacak bir seri çalışmanın temel metni olması ihtimali düşünülmüştür. Diğer bir deyişle, kuramsal çizgiden ayrılmamak adına verisel bağlam, yapılacak diğer çalışmalara devredilmiştir.

Çalışmanın önemli bir kısmında Tutuculuk rolü Morgenthau'nun örneklemini üzerinden açıklanmaktadır. Morgenthau Britanya örneğini verirken, çalışmamızda tutuculuk Ortadoğu özelinde Türkiye'ye uyarlanmaya çalışılmaktadır. Britanya ve Türkiye'nin tutuculuklarının daha çok benzerlikleri üzerinden bir karşılaştırma yapılmaktadır. Ancak dikkatli okurların gözünden kaçmayacak bir farktan da bahsetmek gerekmektedir. Britanya Kıta Avrupa'sında hiçbir zaman etkinlik alanını genişletmeye çalışmamıştır. Asıl amacı Kıta Avrupa'sında statükoyu dondurmak ve revizyonist bir gücün ortaya çıkmasını engellemektir. Lakin Avrupa dışında diğer bölgelerde mümkün olduğunca etkinlik alanını genişletmeye uğraşmıştır. Oysa Türkiye tutucu olarak nitelendirilirken, hem bölgesinde istikrar arayışında olan aktör olduğu, hem de istikrarsız bölgeleri istikrarlaştırmak adına etkinlik alanını genişlettiği iddia edilmektedir. Yani izlediği yöntemin Britanya'dan farklı olduğunu dile getirmekte fayda vardır. Bunun temel sebebini ise Britanya'nın bir deniz imparatorluğu oluşuyla ve Türkiye'nin de bir kara devleti oluşuyla açıklamak yerinde olacaktır. Diğer bir deyişle bir ada devleti olan Britanya'nın eylemde bulunacağı ve etkinlik alanını genişleteceği yerler deniz aşırı bölgeler olacakken, Türkiye'nin etki alanı daima karaya yönelik olmak zorundadır.

Uluslararası siyasette gerçekleşen sistemik değişimler, büyük güçlerin sistemi devam ettirebilme ve istikrarı sağlayabilme kapasitelerini etkilemektedir. 2008 yılından itibaren sistemin çözülmeye başlamasıyla, ABD etkinlik alanında daralma yaşamış ve onun da erişemediği güç boşlukları oluşmuştur. Bu boşlukların doldurulması için Türkiye gibi ülkeler çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin bahsi geçen dönemde izlediği stratejinin diğer aktörlerden daha çok göç almasına sebebiyet verdiği hipotezi test edilmiş ve doğrulanmıştır. Bunu yaparken tutucu aktör ve tutuculuk kavramlarından faydalanılmıştır. Bu rolün Türkiye'ye uygunluğu, bir başka ifadeyle Türkiye'nin büyük miktarda göç almasına rağmen bunu bir güvenlik meselesine dönüştürmeyip açık kapı politikası uygulaması somut ve soyut olarak adlandırılan örneklerle açıklanmıştır.

Çeşitli sebeplerle göç etmek durumunda kalan insanlar Türkiye'yi yalnızca coğrafi konumu nedeniyle tercih etmemektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin büyük miktarda göç almasını, çekme faktörlerine bağlamaktadır. Çevresel, sosyal, ekonomik ve siyasal gibi nedenlerle göç eden insanlar güvenlik, istikrar, özgürlük ve yeni fırsatlar arayışı içerisinde. Türkiye, özellikle 2000'li yıllardan itibaren tutucu aktör olma yolunda gücünü ve kapasitesini artırmaya başlamıştır. Bu bağlamda geliştirdiği stratejilerin somut kanıtları arasında İsrail ile ilişkilerini bozmak pahasına Filistin'in yanında duruşu, Suriye iç savaşına müdahil oluşu ve Suudi Arabistan-Katar gerginliğinde Katar'ın yanında yer alması sayılmaktadır. Soyut kanıtları arasında ise İmparatorluk bilinci ve dönemsel olarak yükselen değerler üzerinde kurduğu hâkimiyet gösterilmektedir. Nihayetinde toplumsal hafızalarda mazlumların sığınacağı bir liman imajı çizen Türkiye'nin potansiyel bir güç olarak etki havzasını genişlettiği ve göç için bir cazibe merkezine dönüştüğü sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (1999). Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler: 1783-1922. *Toplum ve Bilim*, 80, 144-170.
- Aron, R. (2003). *Peace and War: A Theory of International Relations*. London: Routledge.
- Aybet, G., Cindoğlu, D., & Memişoğlu, F. (2018). *Suriye Krizinin Türkiye yansımaları*. Ankara: Tübitak.
- Betts, A. (2009). *Forced Migration and Global Politics*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Betts, A., Ali, A., & Memişoğlu, F. (2017). *Local Politics and the Syrian Refugee Crisis: Exploring Responses in Turkey, Lebanon, and Jordan*. Oxford: Refugee Studies Centre.

- Brecher, M. (1963). International Relations and Asian Studies: The Subordinate State System of Southern Asia. *World Politics*, 15(2), 213-235.
- Carr, E. H. (1946). *Twenty Years Crisis 1919-1939: an Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan & Co. Ltd. .
- Castles, S. (2003). The International Politics of Forced Migration. *Development*, 46(3), 11-20.
- Castles, S., Haas, H. d., & Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (5 b.). London: Palgrave Macmillian.
- Collings, S. (1993). *Europe and International Migration*. London: Pinter Publishers.
- Correlates of War Project. (2012). *National Material Capabilities (v5.0)*. 10, 15, 2019 tarihinde <http://www.correlatesofwar.org/data-sets/national-material-capabilities> adresinden alındı
- Deutsch, K. W., & Singer, D. J. (1964). Multipolar Power Systems and International Stability. *World Politics*, 16(3), 390-406.
- Dündar, F. (2015). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erboğa, A. (2016). Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3 (1), 9-38 .
- Faist, T. (2006). The Migration-Security Nexus: International Migration and Security Before and After 9/11. In Y. M. Bodemann, & G. Yurdakul (Eds.), *Migration, Citizenship, Ethnos* (pp. 103-119). New York: Palgrave Macmillan.
- Ghoble, V. T. (2017). Making of Syrian Crisis: The Energy Factor. *International Studies*, 52(1-4), 38-52.
- Glazebrook, G. P. (1934). British Empire Migration. *Pacific Affairs*, 7(4), 437-439.
- Gülsoy, U. (1996). Avrupa'dan Osmanlı'ya Gurbetçi Göçü, *Tarih ve Medeniyet*. 33, 40-45.
- Heath, E. (1969). Realism in British Foreign Policy. *Foreign Affairs*, 48(1), 39-50.
- Hoffmann, C. (2019) Neo-Ottomanism, Eurasianism or securing the region? A longer view on Turkey's interventionism, *Conflict, Security & Development*, 19(3), 301-307, DOI: [10.1080/14678802.2019.1608016](https://doi.org/10.1080/14678802.2019.1608016)
- Iggers, G. (1997). *Bilimsel Nesnellikten Postmodernize: Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal Leviathan: the origins, crisis, and transformation of the American world order*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2018). The End of Liberal International Order? *International Affairs*, 94(1), 7-23.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019). *Cumhuriyet Sonrası Kitlesel Akınlar*. 15.12.2019 http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesele-akinlar_409_558_559
- Karpat, K. (1985). *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*. London: The University of Wisconsin Press, 1985.
- Koser, K. (2005). *Irregular migration, state security and human security*. Cenevre: Global Commission on International Migration. https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP5.pdf adresinden alındı
- Layne, C. (2018). The US-Chinese power shift and the end of the Pax Americana. *International Affairs*, 94(1), 89-111.
- Lewis, B. (2018). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (10 b.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Machiavelli, N. (1955). *Hükümdar*. Ankara: Yıldız Matbaası.

- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: A. A. Knopf.
- Nye, J. S. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. New York: Basic Books.
- Okur, M. A. (2018). *Güvenlik: Kargaşa ve Belirsizlik Çağından Nereye?* İstanbul: KOCAV.
- Ortaylı, İ. (2015). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (21. b). İstanbul: İletişim.
- Posen, B. R. (2014). *Restraint : A new foundation for U.S. grand strategy*. New York: Cornell University Press.
- Rakipoğlu, M. (2019, 12 05). *Körfez krizinde sona doğru*. 12 09, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfez-krizinde-sona-dogru/1664605> adresinden alındı
- Schweller, R. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, 19(1)
- Sharma, S. (2012). Social and Political Participation of Indian Diaspora in the UK. *International Studies*, 5(1), 118-132. doi:<https://doi.org/10.1177/0020881717719351>
- Sheehan, M. (1989). The Place of the Balancer in Balance of Power Theory. *Review of International Studies*, 15(2), 123-143.
- Singer, D. J., Bremer, S., & Stuckley, J. (1972). Capability, Distribution, and Major Power War, 1820-1965. B. Russet (Dü.) içinde, *Peace, War and Numbers* (s. 19-48). Beverly Hills: Sage.
- Tür, Ö. (2012). Turkey and Israel in the 2000s—From Cooperation to Conflict. *Israel Studies*, 17(3), 45-66.
- Vakıl, S. (2018). Understanding Tehran's Long Game in the Levant. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(60), 105-120.
- Vhutto, F. (13 Eylül 2019). *How Turkish TV is taking over the world*. 15.12.2019 <https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2019/sep/13/turkish-tv-magnificent-century-dizi-taking-over-world>
- Walt, S. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1964). The Stability of a Bipolar World. *Daedalus*, 93(3), 881-909.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing.
- Weiner, M. (1992). Security, Stability, and International Migration. *International Security*, 17(3), 91-126. doi:10.2307/2539131
- Wohlfeld, M. (2014). Is migration a security issue? O. Grech, & M. Wohlfeld (Dü) içinde, *Migration in the Mediterranean: Human Rights, Security and Development Perspectives* (s. 61-77). Malta: Gutenberg Press.
- Wohlforth, W. C. (1999). The Stability of a Unipolar World. *International Security*, 24(1), 5-41.
- Yılmaz, T. (2010). Türkiye-İsrail İlişkiler: Tarihten Günümüze. *Akademik Orta Doğu*, 5(1), 9-24.
- Zogata-Kusz, A. (2012). Theoretical Perspectives on Immigration Policy and Politics. *Contemporary European Studies*, 7(1), 5-21.